

Jak to vidím já**Právní věda:
věda, či mentální hříčka?
(právněteoretický fejeton)**

PAVEL MOLEK

Jak vidno, hned v názvu svého příspěvku jsem porušil zásadu, že překvapivé odpovědi je třeba před čtenářem v rámci „dějového napětí“ tajit do poslední chvíle a až v této poslední chvíli strhnout šátek tajemství¹, zvolat s umírajícím rabínem, že všechno je jinak, či odhalit s cimrmanovskou postavou, že osoba, již jste celý život považovali za svého otce, je ve skutečnosti váš syn. Dobrá, závoj je již stržen. Zkusme teď pochopit tvář, kterou odhalil: Je právní věda, tedy věda snažící se popsat a pochopit uspořádaný a dynamický systém norem zvaný právo², skutečnou vědou v obecném smyslu toho slova, nebo něčím jiným? Lze chápat právnickou fakultu jako ústav zabývající se vskutku vědou, nebo něčím jiným³?

Vyjdu-li z obecné definice vědy⁴ jako procesu, který zprostředkuje, systematizuje a činí lidskému vědomí pochopitelnou skutečnost – tedy skutečnost pozorovatelovu vědomí vnější (takovou vnější skutečností vůči pozorovateli jsou samozřejmě i mnohé jevy dějící se přímo v pozorovateli⁵), nemohu nevyslovit soud (drže předkládaný již v druhém odstavci!), že nikoliv. Současná literatura (tedy právnická literatura, Umberto Eco k tématu dosud tristně mlčí) rozděluje vědy o právu na tzv. obecně pravovědné

- 1 Právní teoretik Rawls by možná mluvil raději o „závoji nevědomí“.
- 2 Předem vzdávám nevyhlášený boj o definici pojmu právo, který je jednou z hlavních náplní fungování právnických fakult – nevymáje tu, která náleží k Masarykově univerzitě.
- 3 Ani pokud bych došel k druhému z uvedených závěrů, netřeba v tom shledávat něco apriorně hanlivého – starořecká sofistika také nebyla zjevně vědou, a přesto na ni vzpomínáme ještě po dvou a půl tisíci letech s úctou jako na jedno ze zřídél filozofie vůbec.
- 4 Například Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost definuje vědu jako „*poznávací lidskou činnost vytvářející na základě pozorování, experimentování a studia soustavy verifikovatelných, exaktně formulovaných znalostí o povaze a zákonitostech jednotlivých oblastí skutečnosti*“ (Filipec, J. a kol.: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Academia, Praha 2001).
- 5 Skutečností vnější vůči lidskému vědomí jistě není pouze fungování přírody a vesmíru, ale i fungování lidské psychiky nebo sociálních a mocenských vazeb ve společnosti, do nichž může být sice vědomě zasahováno, nejsou však projektovatelné tak jako právo; jsou nutně spjaty s lidským vědomím, nejsou jím však vytvářeny jako na rýsovacím prkně.

disciplíny⁶ (tj. právní filozofii, sociologii práva, dějiny práva etc.) a právní dogmatiku (tj. tzv. vědu ústavního práva, mezinárodního práva, správního práva, občanského práva a dalších právních odvětví).

Vezmu-li jako rozhodnou rozlišovací skutečnost „vědeckosti“ pro účely naší otázky právě onu vnější polohu vůči vědomí pozorovatele, pak u prvé skupiny bych se nebál tvrdit, že vědami jsou, neboť skutečně jsou schopny „uchopovat“ skutečnost vzhledem k pozorovateli vnější, skutečně něco poznávají: účinky práva na společnost (mnohdy překvapivé a nepředvídatelné, zvláště v české právní kultuře) či naopak pozapomenutou právní minulost seznatelnou z obdobných pramenů, z jakých vycházejí i jiné historické vědy⁷, vztah mezi pozitivním (tedy „skutečným“, existujícím, platným) právem a jeho mimoprávními či nadprávními zdroji (Bůh, přirozené právo aj.). Dlužno ovšem doplnit, že tyto právní vědy, tedy disciplíny, jimž vědeckost neupírám, představují pouze jakési milé zpestření a doplnění mohutného komplexu právní dogmatiky rozebírané níže, slouží v úloze vědecké jako ukotvení rozborům pozitivního práva ve světě vůči skutečným právu vnějším (tedy zejména vůči společnosti), v úloze pedagogické pak jako jakási „přípravka“ právnických elévů na svět „skutečného práva“.⁸ Zejména právní filozofie odráží jistou dvoutvářnost těchto disciplín, neboť sama sebe vnímá často jako „královnu“ právních věd, pohledem mnohých právních dogmatiků kvitujících významnost jednotlivých oborů spíše pohledem využitelnosti je však v rámci této „včelí metafory“ spíše „trubcem“ a ostatní vědy z této skupiny pak vůbec hrají roli chudých příbuzných věd právnědogmatických⁹.

Právě u těchto věd druhé skupiny, u věd právně dogmatických, u věd rozebírajících obsah a systém jednotlivých právních odvětví, bych si naopak dovolil o jejich „vědeckosti“ přinejmenším pochybovat; přitom zrovna ony tvoří skutečné těžiště toho, co je obecně označováno jako právní věda. Čím se tyto disciplíny zabývají? Popisují soustavu norem, hledají souvislosti mezi jejich jednotlivými skladebnými součástkami, radí, jak s nástrojem, kterým právo je, zacházet, jak jeho pomocí dosahovat výsledků zamýšlených zákonodárcem, nebo naopak tím, kdo právo aplikuje. Tyto myšlenkové činnosti ovšem nemohou podle mého názoru kvalifikovat jednotlivá právnědogmatická odvětví do role věd. Nepoznávají přece nic

6 Vycházím v této systematice z uznávané práce Weinberger, O.: Norma a instituce, Masarykova univerzita, Brno 1995.

7 Snad s výjimkou zkamenělin: právní zkameněliny jsou zvláštním termínem hanlivého obsahu, v našem právním prostředí označujícím mnohé jevy – ať už některé právní předpisy, či rysy právní kultury, o konkrétních osobách nemluvě -, které jsou nežádaným přežívajícím dědictvím z dob nedávno minulých.

8 V poměrech PrF MU zabírají tyto disciplíny první „přípravný“ ročník studia v magisterském cyklu.

9 Zcela nesporný je tento pohled u většiny studentů prvních ročníků, kteří tyto obory často chápou jenom jako nezbytné zlo bránící jim konečně si potykat s prvními paragrafy a zákoníky.

vnějšího, poznávají pouze to, co lidské vědomí úmyslně¹⁰ vytvořilo, slouží jen jako jakýsi průvodce po nejsložitějším normativním systému, který byl dosud vytvořen. Podíváme-li se na „průvodce“ po jiných normativních systémech, můžeme snad tvrdit, že etiketa zorientovávající nás v mravném a společensky únosném chování je vědou? Je vědou etika učící nás, co je správné pohledem morálky? Je snad vědou katechismus orientující naše chování směrem určeným náboženskými pravidly (a contrario teologie hledající – patrně vědecky – nadlidské zřídlo těchto pravidel)? Jistě nikoliv. A přitom rozbor řekněme obchodního práva se od etikety kvalitativně neliší. Liší se pouze tím, že zkoumá jiný normativní systém a že toto zkoumání představuje větší intelektuální výzvu, neboť se jedná o systém mnohonásobně složitější¹¹, což je ovšem rozdíl pouze kvantitativní. Rozdíl mezi takovým průvodcem pro mravnost a právu je tak patrně obdobný rozdílu mezi bedekry po Lucembursku a po Rusku. Druhý se zabývá mnohem větší a složitější oblastí, navíc často mnohem méně logickou a předvídatelnou či uchopitelnou zdravým rozumem.

Již citovaný prof. Weinberger přirovnává tyto právnědogmatické disciplíny k jiným praktickým vědám, jako jsou medicína nebo technické vědy. Dovolil bych si oponovat. Závěry těchto věd a samy obsahy jejich zkoumání totiž závisí opět na něčem vnějším, jak je to pro vědy typické, a podle mne dokonce definiční: u medicíny jsou tímto vnějším světem stále poznávané vlastnosti a reakce lidského těla, u technických věd jsou onou neznámou ingerence mezi lidskými technickými úmysly a vnějším světem hmoty podléhající fyzikálním zákonům, které člověk na rozdíl (a snad i ku prospěchu fungování vesmíru) od lidských zákonů nevytváří, ale pouze poznává. V právních vědách má však člověk, právník a jeho vědomí roli zcela jinou: poznává a systematizuje zde pouze to, co samo vytvořilo. Právník je zde v roli dítěte kochajícího se vlastní malůvkou, v roli spisovatele vytvářejícího schéma vztahů mezi postavami vlastního literárního díla nebo v roli počítačového technika snažícího se zorientovat v komplikovaném procesoru¹².

Pochopení právního systému je jistě úkolem intelektuálně mnohonásobně náročnějším než pochopení kteréhokoliv z výše uvedených metaforických příkladů. Zorientovat se v občanském zákoníku (a to i pokud abstrahujeme od záludností a pastí nastražených tucty zcela protichůdných záměrů zcela protichůdně uvažujících zákonodárců postupně roubujících své

10 Připomínám, že tento článek je „navýsost“ teoretický, takže zkoumání vlivů různých lobby při přijímání konkrétních zákonů nemůže být v rámci tohoto článku chápáno jako legitimní součást „vědy“ právních odvětví těmito zákony se zabývající.

11 Čímž stavím do složitě role mnoho z nás, kteří se orientují lépe v některých situacích právních než v situacích společenských, o morálních dilematech nemluvě.

12 Původně zde měl být zmíněn jako příklad „motherboard“ jako systém snad komplikovanější než procesor, přesvědčil jsem ovšem sám sebe, že bych takovým příkladem zcela vykročil za meze vlastního chápání.

inspirace na tento stěžejní právní kodex) je jistě pro lidský intelekt mohutným úkolem, což ovšem tento úkol odlišuje od úkolů vázaných na uvedené příklady opět pouze kvantitativně a nečiní z něj podle mého soudu vědu.

Čím je tedy právní věda, přesněji tedy právní dogmatika, není-li vědou? Myslím, že toto mapování právních odvětví je prostě nevědeckým úkolem postaveným před vědecké mozky, že je, nebo by mělo být intelektuální radostí z poznávání něčeho, co je obdobně složité a tvoří obdobnou intelektuální výzvu jako zákony přírodní, a přitom to bylo vytvořeno člověkem. Pokud hlavním emotivním pocitem přírodních vědců je údiv nad tím, co vytvořila „matka Příroda“, u právních dogmatiků je takovým určujícím pocitem údiv nad tím, co postupně vytvářejí oni sami¹³. Takové konstatování by na první pohled mohlo dělat z právní dogmatiky pouhou intelektuální hříčku dětí přerostlých v zákonodárce radující se z vlastního díla¹⁴, k takovému dehonestujícímu¹⁵ závěru bych ovšem dospěl nerad. Právovědě zůstává jedna schopnost, která ji nadřazuje nad jiné obory zabývající se rozbořem sebe sama (takovým oborem byl v minulosti typicky například marxismus-leninismus a jiní pohrobci sebezpytných samoúčelných scholastik, jež lze také těžko vřadit mezi vědy hodné toho jména), totiž společenská užitečnost.

Úkolem práva tak podle mého názoru není učinit z odborníků na sebe sama vědce, ale učinit z nich ty, kdo je dovedou vykládat způsobem vnitřně bezrozporným a vedoucím k důsledkům, které byly či alespoň měly být zákonodárcem zamýšleny, tedy ke spravedlivému a efektivnímu řízení těch společenských vztahů, jež mají být a jsou řízeny právě právem. Doufám proto, že tento můj diskusní příspěvek nebude chápán jako planá výzva k tomu, aby odborníci na jednotlivá právní odvětví – mezi nimiž je mnoho z nejinteligentnějších lidí, jež znám, a občas i lidé moudří – rezignovali na dosavadní smysl svého vědeckého fungování. Vůbec ne. Spíš bych si přál, aby teze, byť by byla jistě napadnutelná a snad i nesprávná, že právní dogmatika jako těžiště právních věd není vědou v pravém slova smyslu, vedla ke zpochybnění občasného sebeuspokojení nad originálními či jinak mentálně zábavnými řešeními různých problémů a pseudoprobémů, na něž vykladači práva tak často narážejí, a aby připomenula, že poznávání, chápání a systematizace práva slouží fungování společnosti a ne sama sobě¹⁶. Věřím, že takový smysl poznávání práva není o nic méně

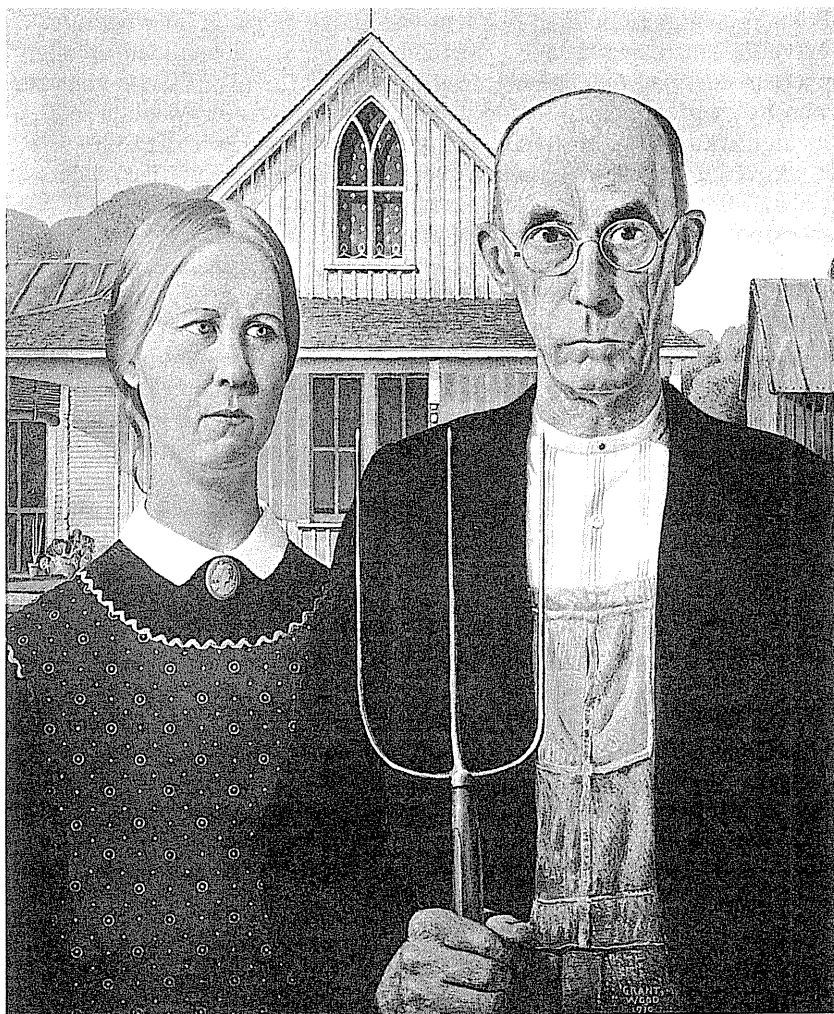
13 V horších případech se takový údiv může samozřejmě měnit až v „morální kocovinu“.

14 Referenčním hlediskem je mi v celém článku člověk, ať už vystupuje v roli subjektu normy tvořící nebo aplikující. Zákonodárce a aplikující subjekt jsou sice obvykle dvě různé osoby, ovšem přenos informací od prvního k druhému není poznáváním něčeho vnějšího, ale komunikací – na rozdíl od získávání informací o fyzikálních či jiných přírodních zákonech; příroda se nám dává poznat, ale nekomunikuje s námi.

15 A nutno poctivě dodat, že i sebedehonestujícímu.

16 Formulováno „velkými“ slovy by tato teze mohla znít, že pravovědci by se měli více tvářit jako služebníci práva či spravedlnosti než jako vědci.

vznešený než usilování o vědecké vavříny, ba naopak. A kdo ví, možná to bylo právě občasně setkávání se sebeuspokojením pravovědců nad rozpiptáváním společensky nepodstatných problémů a následné radování se nad vlastní vědeckostí, co mne vedlo k sepsání tohoto kacířského příspěvku.



Grant Wood, Americká gotika, 1930